

УЛОГА ОСЛЕПЉЕЊА У ПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ

Апстракт: *Казна ослепљења као начин елиминисања супарника у борби за престо била је карактеристична у Византијском царству. Одатле се она шири на просторе средњовековне Србије и Бугарске. У Србији је забележено неколико случајева ослепљења. Крајем 9. века Петар Гојниковић је ослепео свога рођака Брана Мутимировића. Након неуспешне побуне из 1314. године, исту судбину доживео је Милутинов син Стефан Дечански. Никола Алтомановић ослепљен је 1373. године, по одобрењу кнеза Лазара Хребељановића. Старији синови Ђурђа Бранковића, Гргур и Стефан, након ослепљења губе наследна права. У раду су анализирани наведени примери ослепљења, као и порекло и различите сврхе те казне.*

Кључне речи: *ослепљење, Бран Мутимировић, Стефан Дечански, Никола Алтомановић, Гргур Бранковић, Стефан Бранковић, Византија.*

Српска средњовековна историја памти бројне примере сукоба унутар владарских породица око наслеђа престола. Посебну пажњу привлаче примери ослепљења поражених претендента на престо. Добро позната и често практикована казна у Византијском царству имала је за циљ онемогућавање одређене личности да убудуће обавља владарску улогу. У средњем веку ослепљење је сматрано, парадоксално, хуманим чином, којим се пораженом претенденту на престо штеео живот.¹ Осакаћивање је било ублажавање смртне казне.²

Казна ослепљења пренела се у српске земље из византијске праксе. Ова казна има своју дугу, предвизантијску историју, будући да се среће још у Хамурабијевом закону. Међутим, док се у антици ослепљењу прибегавало у циљу кажњавања учиниоца неког кривичног дела, у Византијском царству оно добија свој идеолошки значај, прожет царском идеологијом. Казна ослепљења имала је практични и симболични значај. Практична страна лежала је у чињеници да би се слепи претендент убудуће тешко могао поново наћи на челу војске која би покушала да свргне владара. Значајнија од практичне је била симболична страна. Царску функцију могли су обављати само „најбољи људи“, односно Божји изабраници.³ Нарушавање изгледа и целине тела указивало би да је особа

¹ I. Lascaratos, „The penalty of blinding during Byzantine times. Medical remarks“ у: Documenta Ophthalmologica 81, Geervliet 1992, 133-134.

² Т. Тарановски, Историја српског права у немањихкој држави, Београд 2002, 313.

³ I. Lascaratos, op. cit., 134.

изгубила Божју подршку. Схватања су се из Царства пренела и на српске земље. Драгутинов пад са коња под Јелечом 1282. године био је више симболична него стварна препрека вршењу владарских дужности. По Ивану Ђурићу, Драгутинова повреда је требало да представља Божју казну за одступање од замишљеног владарског модела. Мисли се, наравно, на његов сукоб са оцем и насилно преотимање престола 1276. године.⁴ Византијски извори садрже податке и о начинима на које су особе лишаване вида. Најчешће су се за копање очију користили гвоздени бодези или други оштри предмети. Други начин био је ослепљење топлотом. Бројнији су примери коришћења усијаног гвожђа, мада су понекад коришћене и вреле течности, попут кључалог уља или киселине. Пракса ослепљења врелином пренела се у Византију из Персије.⁵

Казна ослепљења у Византијском царству примењује се од почетка 8. века. Вађењу очију претходила је казна одсецања носа.⁶ Она у Византији нема дугу историју. Први пут је забележена 641. године, а последњи пут 695. године, када је нос био одсечен самом Јустинијану II.⁷ И ова казна има источњачко порекло. Прописао ју је још старовавилонски цар Хамураби у 18. веку п. н. е. Надаље се среће у старом Египту у време Рамзеса III, у 12. веку п. н. е. Грци и Римљани кажњавали су одсецањем носа прељубнике. И у Западној Европи постојали су примери одсецања носа. Аустразијски краљ Хилдеберт II (575-595) је, према Гргуру Турском, спроводио ову казну, као и светоримски цар Фридрих II (1194-1250), који ју је наменио онима који учине прељубу.⁸ У Византији, како је већ речено, последњи случај забележен је средином последње деценије 7. века, над Јустинијаном II. Његов повратак на престо показао је да оваква казна није довољно ефикасна, те се од почетка 8. века у Византији није више примењивала.⁹

Примери ослепљених владара и претендата у византијској историји су бројни, тако да је излишно појединачно их набрајати. Поменућемо само примере ослепљења свргнутих царева. Узурпатор Артавазд је са синовима био јавно ослепљен на Хиподрому од стране Константина V 742. године.¹⁰ Византијски цар Константин VI (780-797) био је ослепљен по наређењу своје мајке Ирине 797. године. Умро је неколико година касније у прогонству.¹¹ Михаило V Калафат (1041-1042) свргнут је и ослепљен 20. априла 1042. године.¹² Цар Роман IV Диоген (1068-1071), свргнут је и ослепљен након пораза у бици код Манцикерта. Умро је следеће године од последица ослепљења.¹³ Исак II Анђео (1185-1195,

⁴ И. Ђурић, „Дежевски сабор у делу Данила II“, Архиепископ Данило Други и његово доба, Београд 1991, 170, нап. 4. Често је у литератури навођен савремени пример повреде Константина Асена Тиха. Сломљена нога бугарског цара није спречила да настави да управља државом.

⁵ I. Lascaratos, op. cit., 134-140.

⁶ Ђ. Векић, „О утицају византијског на српско обичајно право у IX веку“, Зборник радова Филозофског факултета Ниш 46, Ниш 2016, 282.

⁷ Г. Острогорски, Историја Византије, Београд 1969, 128-129, 153.

⁸ G. Sperati, „Amputation of the nose throughout history“, у: Acta Otorhinolaryngologica Italica 29, Pisa 2009, 44-50.

⁹ Г. Острогорски, н. д., 154-155.

¹⁰ А. Р. Kazhdan, „Blinding“, у: The Oxford Dictionary of Byzantium, volume 1, New-York-Oxford 1991, 192.

¹¹ Г. Острогорски, н. д., 187.

¹² Исто, 310.

¹³ Исто, 326.

1203-1204) ослепљен је 1195. године. Он је једини пример слепог владара који се успео вратити на престо. Поново је завладао, заједно са сином Алексијем, кратко време пред пад Цариграда у руке крсташа.¹⁴ Последњи никејски цар, малолетни Јован IV Ласкарис (1258-1261), такође је ослепљен од стране Михаила VIII. Остатак живота провео је у манастиру.¹⁵ Примери ослепљења претендента на царски престо забележени су и током последњих деценија владавине династије Палеолога. Казна ослепљења је, дакле, почев од 8. века, постала у Византијском царству најчешће коришћени начин одстрањивања политичких противника све до пада Цариграда под османску власт.

Попут Србије, Бугарска је у другој половини 9. века такође под јаким византијским утицајем, што се, како ћемо видети, одразило и на прихватање система казни. Кнез Борис I на крштењу узима име свога кума, византијског цара Михаила III. Током Борисове владавине, Бугарска прелази у хришћанство. Тековине првог бугарског хришћанског владара покушао је да угрози његов старији син и наследник Владимир (889-893), настојећи да искорени хришћанство. Прогони хришћана достигли су толике размере, да је сам Борис морао реаговати, напустивши манастир, свргавши сина, након чега је на престо поставио млађег сина Симеона. Владимир је ослепљен, после чега му се у изворима губи сваки траг.¹⁶ Овај догађај десио се 893. године, док се ослепљење Брана Мутимировића у Србији догодило две или три године касније.¹⁷ Очигледно је Владимир ослепљен како би заувек био одстрањен као потенцијални бугарски кнез. Ослепљење је присутно и у каснијој бугарској историји. Петар Одељан, који се издавао за потомка чувеног цара Самуила, ослепљен је од стране сина Јована Владислава, Алусијана. Према Михаилу Пселу, Алусијан је заменио слепог Петра Одељана на челу војске, која је потом поражена од Византинаца.¹⁸ И бугарски цар Борил (1207-1218) је након свргавања лишен вида, након чега његова даља судбина није позната.¹⁹

У средњовековној Србији постоје два, временски удаљена, примера ослепљења поражених претендента на престо. Карактеристично, у оба случаја је претходно дошло до продора византијских обичаја у српске земље, што се свакако одразило и на казни систем. Први случај ослепљења у Србији десио се крајем 9. века. Причу о ослепљењу Брана, сина кнеза Мутимира, забележио је византијски цар Константин VII Порфирогенит у 32. поглављу списа *De Administrando Imperio*. Мутимира је 891/2. године наследио старији син Прибислав: „После годину, дана дошавши из Хрватске, напред споменути Петар, син Гојника (Мутимировог млађег брата), протера с власти свога брата од стрица Прибислава са два његова брата и узе власт, а они побегавши дођу у Хрватску. После три године Бран зарати на Петра и од њега би побеђен, заробљен и ослепљен.”²⁰

¹⁴ Г. Острогорски, н. д., 383.

¹⁵ Исто, 422.

¹⁶ В. Златарски, Историја на Първото българско Царство II, София 1971, 250-254.

¹⁷ Б. Ферјанчић, Константин Порфирогенит, Зборник радова Византолошког института 2, Београд 1966, 53.

¹⁸ Ј. Ферлуга, Јован Скилица, Византијски извори за историју народа Југославије 3, Београд 1966, 153-154.

¹⁹ А. Madgearu. The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire, 1185–1280. Leiden, 2017., 193.

²⁰ Б. Ферјанчић, н. д., Београд 2007, 53.

Кажњавање Брана ослепљењем овде се препознаје као последица преображаја српског друштва по византијском узору. Уосталом, три деценије раније, на почетку владавине Василија I, Србија је прихватила врховну власт Византијског царства.²¹ Даља судбина Мутимировог сина није позната. Његов син Павле Брановић ће после Петра Гојниковића владати српском државом. Потребно је нагласити да ослепљење поражених претендента у Србији није, као у Византији, постало стална пракса. Она представља усамљени пример српске историје тога времена. Две године након ослепљења Брана, Петра Гојниковића напао је Клонимир, син Стројимира (Мутимировог и Гојниковог брата). Петар га је поразио и убио, након чега је несметано владао још двадесет година.²² Пример Клонимира показује да јединствена и прописана казна за покушај свргавања владара у Србији у време Властимировића није постојала.

Код Константина Порфиrogenита нема ближих података о специфичној казни која је примењена над Браном. Следећи случај ослепљења претендента на српски престо забележен је тек после више од четири века. О ослепљењу Стефана Дечанског и околностима које су претходиле том чину сачувано је више наративних, дипломатичких, али и материјалних извора.²³ У позадини ове приче стајао је проблем престолонаследника, који је пратио читаву Милутинову владавину. Дежевски споразум предвиђао је да после Милутинове смрти престо наследи Драгутинов син Владислав.²⁴ Милутин се држао договора до краја 13. века, када је, ородивши се са византијском царском династијом Палеолога, покушао да обезвреди дежевски споразум и реши питање наслеђа престола у корист својих потомака. Тиме је свесно ушао у рат са братом, који је трајао више од једне деценије.²⁵ Окончан је крајем 1311. или почетком 1312. године склапањем новог договора, који је у великој мери значио рехабилитацију дежевског споразума.

У науци су се мотиви побуне Стефана Дечанског против оца у Зети на пролеће 1314. године обично тражили управо у обнови дежевске одредбе о наследнику, која је угрожавала његова права престолонаследника.²⁶ Ова претпоставка има озбиљне недостатке, који је чине мало вероватном. Изворна грађа не пружа потврду да је 1311/12. године заиста била обновљена и дежевска одредба о наследнику.²⁷ Штавише, такав развој догађаја био би мало вероватан,

²¹ Ђ. Ђекић, н. д., 281-283.

²² Б. Ферјанчић, н. д., 53.

²³ Ђ. Ђекић, „Зашто је ослепљен и прогнан Стефан Дечански“?, у: Наука без граница 4, време и простор, Приштина 2018, 31-47, са прегледом литературе. О ослепљењу Дечанског пишу Григорије Цамблук, Данилов ученик, Михо Мадијев, Гијом Адам и сам Стефан Дечански, у две повеље, издате Призренској епископији и манастиру Дечани.

²⁴ Архиепископ Данило избегава да пише о дежевској одредби о наследнику. Састављајући своје дело у време владавине Милутинових потомака, разумљиво је што изоставља информације које би сведочиле о нелегитимности њиховог доласка на власт. Детаљи договора у Дежеву налазе се у страним изворима, попут дела Георгија Пахимера, Гијома Адама и „Анонимног описа Источне Европе“. И. Ђурић, н. д., 169-197.

²⁵ М. Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“, Зборник радова Византолошког института 3, Београд 1955, 56-73.

²⁶ Историја српског народа 1, н. д., 462.

²⁷ Као доказ се обично узимала чињеница да је Драгутина након смрти 1316. године наследио син Владислав. Никаких доказа нема да је он био одређен за наследника читаве Србије. У проучавању питања наследника рашког престола у годинама након завршетка грађанског рата на располагању

будући да је то био главни разлог избијања грађанског рата између Милутина и Драгутина. Као победник у рату, Милутин се свакако не би тако лако одрекао права да његова наследна грана настави светородну династију. Чињеница да је Стефан подигао побуну у тренутку када је његов отац имао шездесет година, што је за средњи век била дубока старост, говори у прилог тезе да су његова наследна права била угрожена. Међутим, не постоје докази да су му права била угрожена споразумом Драгутина и Милутина. Михо Мадијев и Григорије Цамблук сведоче да је приликом избора казне за непокорног сина на Милутина имала јак утицај супруга Симонида. Већ је примећено да је и овога пута казна примењена под утицајем византијске, а не српске традиције.²⁸ Иза Симониде је стајала њена мајка Ирина која је настојала да издејствује да Милутин одреди њене синове, Димитрија или Теодора, за наследнике престола. Због тога је Стефана, али и његове синове, било потребно уклонити из Србије и на тај начин их елиминисати из комбинација око престола.²⁹

Детаље о Стефановом ослепљењу добијамо из дела Гијома Адама: „За тога Стефана нареди отац му да му се ископају очи, и да се протера у Цариград, заједно са своја два сина. И пошто извршник казне, поткупљен новцем, не пусти пламен правце у зеницу, како је био отац наредио и заповедио, вид му је и по том, и ако не потпуно, одржан у приличном стању помоћу лекарија које је на очи метао”³⁰. Сведочанство барског надбискупа указује да је у Стефановом случају коришћен метод ослепљења усијаним гвожђем. Међутим, проблем његове објективности не допушта да се његове речи у потпуности прихвате као истините.³¹ Намеће се питање да ли је он могао бити обавештен о детаљима догађаја који је годинама био скриван од јавности.

Важније од самог начина на који је извршено ослепљење јесте питање начина Стефановог оздрављења. Насупрот Адамовој причи о поткупљеном егзекутору, у домаћим изворима постоји Цамблаково казивање о чудесном исцељењу уз помоћ Светог Николе, који му је у цариградској тамници донео зенице и вратио вид.³² По повратку у Србију, Стефан је крио од свих да није слеп. Чудесно исцељење јавно је обзнанио тек након очеве смрти. Стефаново оздрављење прихваћено је као знак да је од Бога изабран за очевог наследника, што му је било од велике користи за привлачење присталица у сукобу са млађим полубратом. Речи Константина Немањића упућене брату осликавају тадашње схватање о компетентности слепих у управљању земљом: „Када се кадгод чуло, да слепу човеку приличи царство”³³ Стефан Дечански је божанско исцељење

стоје свега две Милутинове повеље: Повеља Хиландарском пиргу Хрусији и Светостефанска хрисовуља. У оба документа наследник се помиње неодређено, односно предвиђа се више могућих кандидата. М. Динић, н. д., 73.

²⁸ Ђ. Ђекић, *Зашто је ослепљен...*, 43.

²⁹ Исто, 43-44.

³⁰ С. Новаковић, *Гијом Адам*, Београд 1894, 25. Адам чак тврди да је Стефан Дечански у Цариграду убио свог рођеног сина, који је схватио да му отац није слеп, само како би сачувао своју тајну. Иако је овакав развој догађаја мало вероватан, чињеница је да је Стефану Дечанском у Цариграду заиста умро један син.

³¹ Милан Шуфлај, „Псеудоброкардус: Рехабилитација важног извора за повијест Балкана у првој половини 14. века“, *Вјесник Земаљског архива* 13, Загреб 1911, 142-150.

³² Д. Петровић, *Григорије Цамблук*, Београд 1989, 58.

³³ Исто, 63.

касније често истицао. „Отрже ме као од самих вратница смртоноснога ада, светлошћу божаственом облиставши изведе ме и посади на престо светих родитеља краљевства ми”, пише Стефан у повељи Призренској епископији.³⁴ „Благи Бог, који од почетка све зна и испитује срца... показа према мени велико своје милосрђе вративши ми светлост очију мојих...”, стоји у Стефановој повељи манастиру Дечани.³⁵ Сцена чудесног исцељења била је нарочито популарна у фрескосликарству и иконопису, током ширења Стефановог култа. Ове фреске су махом из 16. и 17. века.³⁶ Фреске на којима је приказан Свети Никола који враћа вид ослепљеном Стефану осликане су у више манастира: цркви Светог Николе код Шишева, капели Светог Николе у Морачи, црквици Светог Николе у Пећи. Поменута сцена насликана је и у цркви Светог Николе у Нишу.³⁷ Чудесно исцељење је ушло и у традицију српског народа. Забележио ју је Вук Караџић у своме „Рјечнику” из 1852. године: „Срби приповиједају да је Дечански краљ (пошто му је отац извадио очи и објесио на концу више градскијех врата) изишао слијеп у шетњу иза града (Призрена), па га опазио свети Аранђел и сажалило му се, па се створио у орла и долетио те украо његове очи изнад врата и даровао му их, и рекао: „одечи очи”. Онда је краљ прогледао и на оном мјесту начинио Дечане”.³⁸ Данас не можемо знати на који начин је Стефан избегао потпуно ослепљење. Замагљени историјски извори не допуштају могућност извођења било каквих поузданих закључака.³⁹

Организовани систем телесних казни уведен је у средњовековну Србију тек у време цара Душана, по угледу на византијско право.⁴⁰ У другој половини 14. века забележен је пример ослепљења Николе Алтомановића. Деловање

³⁴ С. Мишић, „Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији“, Стари српски архив 8, Београд 2008, 11-37.

³⁵ М. Грковић, Прва хрисовуља манастира Дечани, Београд 2004, 87.

³⁶ Ширење Стефановог култа отпочело је тек од 15. века, након што је Григорије Цамблук написао његово житије. Стефанов светитељски лик није сачуван ни у једној средњовековној цркви. М. Торковић-Љубинковић, „Иконостас цркве Светог Николе у Великој Хочи: Прилог проучавању култа Стефана Дечанског“, Старица 9-10, Београд 1959, 174.

³⁷ Р. Бабић и др, „Офталмолошки мотиви на фрескама православних цркава и манастира II“, у: Acta Ophthalmologica 41, Београд 2015, 47-52.

³⁸ В. Караџић, Српски рјечник, Беч 1852, 117.

³⁹ Случај лажног ослепљења забележен је у „Алексијади“ Ане Комнине. Норманског вођу најамника, Русела де Бајела, наводно је ослепео генерал Алексије (оснивач будуће византијске царске породице Комнина) 1074. године. Читава представа лажног ослепљења организована је са циљем да се грађани Амасије одврате од пружања подршке авантуристи у отпору цару Михаилу VII. Током свог трогодишњег заробљеништва, Русел де Бајел је био приморан да носи повез преко очију, како се не би открила превара. Е. Dawis, Anna Comnena, Cambridge-Ontario 2000, 6-9. А. Р. Kazhdan, op. cit., 1814-1815. По наређењу Мурата I, византијски цар Јован V био је приморан да 1373. године ослепи свога сина Андроника IV, вођу неуспешне побуне. Сажаливши се над сином, Јован је наредио да се само делимично ослепи врелом киселином. Са Андроником је ослепљен и његов трогодишњи син Јован VII. Како им се вид делимично одржао, и Андроник и Јован су касније успели да се домогну византијској престола. Касније се у Византији ширила прича да су излечени уз помоћ лековитог мелема Андроникове супруге Марије-Кераце. Р. Радић, Време Јована V Палеолога, Београд 1993, 371-373.

⁴⁰ Ослепљење се помиње у три члана Душановог законика: 145, 149. и 166. Оно је било прописано за кривична дела разбојништва и nanoшења телесних повреда услед пијанства, а паралелу проналази у византијској Еклоги и Земљорадничком закону. Б. Марковић, Душанов законик, Београд 1986, 77, 78, 81. А. Р. Kazhdan, op. cit., 297.

познатог династа из великашке породице Војиновића у изворима је добро документовано. Господар пространих области између Рудника и мора непрестано је нападао територије својих суседа. Напоследку се Алтомановић морао суочити са удруженим снагама Твртка I Котроманића, Лазара Хребелјановића и угарског краља Лајоша, које је предводио бан Никола Горјански. Опседнут је у Ужицу и приморан на предају. Кнез Лазар Хребелјановић дао га је на чување Стефану Мусићу. Мусић му је, по одобрењу кнеза Лазара, ископао очи, а тада највећа феудална област Српског царства раздвојена је међу његовим целатима. Слепи Никола Алтомановић живео је још дуги низ година у делу своје земље која је након „расапа“ припала Лазару.⁴¹ Разлог за примену казне ослепљења у овом случају није био сукоб око престола. Никола Алтомановић је управљао територијама свога стрица Војислава Војиновића, ни у једном тренутку не оспоравајући положај кнеза Лазара. У питању је била практична страна ослепљења. Лазар се очигледно руководио мишљу да на тај начин заувек одстрани Николу Алтомановића као могућу војну опасност. То му је и пошло за руком, будући да се Николи након ослепљења готово губи сваки траг.

Последњи пример у средњовековној Србији да је предвиђени кандидат за престо своја права изгубио ослепљењем потиче из времена првог пада Српске деспотовине под Турке. Реч је о двојници старијих синова деспота Ђурђа Бранковића и Ирине Кантакузин, Гргур и Стефану. Носилац престолонаследних права ни тада није био споран. Био је то Гргур, као најстарији син Ђурђа Бранковића.⁴² Међутим, Гргур и његов млађи брат Стефан ослепљени су 8. маја 1441. године у Токату, у Малој Азији, по наређењу султана Мурата II. Био је то пресудни разлог да их отац лиши положаја престолонаследника.⁴³ Султан је сазнао за тајну преписку коју су браћа водила са својим оцем, обавештавајући га о свему што се догађа у Турској. Најмлађи Ђурђев син Лазар постао је носилац наследних права и као такав је поменут у повељи Ђурђа Бранковића, од априла 1443. године.⁴⁴ Носио је титулу деспота и очевог савладара од 1446. године, када се оженио Јеленом, ћерком морејског деспота Томе.⁴⁵ Престо је наследио након очеве смрти, 24. децембра 1456. године, мада су му браћа још увек била жива. Слепи Гргур бежи у Цариград, где стаје под заштиту султана Мехмеда II, који га је у походу 1458. године неуспешно истакао као свог кандидата за српског деспота.⁴⁶ Стефан је, са друге стране, играо одређену улогу у догађајима који су уследили након Лазареве смрти 20. јануара 1458. године. Најмлађи Ђурђев син није имао мушке деце, те се појавио проблем наследника. Због тога је формирано намесништво, које су чинили Лазарева удовица Јелена, велики челник Михаило Анђеловић и слепи Стефан Бранковић. Стефан је примио „начелство српско“ и призната му је деспотска титула. Међутим, стварни владалац био је Михаило Анђеловић. Непосредна опасност од Турака изискивала је способног владара који је био у стању организовати одбрану. Напоследку, Анђеловић је у Смедерево

⁴¹ М. Динић, О Николи Алтомановићу, Београд 1932, 40-42.

⁴² М. Спремић, „Деспот Лазар Бранковић“, Зборник радова Византолошког института 50/2, Београд 2011, 899-911.

⁴³ А. Веселиновић, Држава српских деспота, Београд 2006, 85.

⁴⁴ М. Спремић, н. д., 900-901.

⁴⁵ Исто, 85-6.

⁴⁶ Историја српског народа II, Београд 1982, 303, 307. (М. Спремић)

пустио један одред Турака, због чега га је огорчено становништво свргло и утамничило, а Турке побило. Стефан и Јелена су тако самостално овладали Деспотовином у време највеће турске опасности.⁴⁷ Нема сумње да је Стефан Бранковић, мада слеп, носио титулу српског деспота. Као такав се помиње у неколико извора.⁴⁸ Он је кратко време Деспотовином управљао као прави владар, преговарајући са Турцима и са Угарима.

Тако је од 31. марта 1458. до 1. априла 1459. године Србијом заиста управљао слепи владар. Стефан је свргнут на пролеће 1459. године од стране Стефана Томашевића.⁴⁹ Уједињење Босне и Србије под влашћу једног краља била је последња нада да се заустави турско надирање. У таквој ситуацији, на слепе синове Ђурђа Бранковића више нико није рачунао. Мехмед II је решио да заузме Смедерево, па му Гргур више није био потребан. Најстарији Ђурђев син умро је као монах Герман, 16. октобра 1459. године у Хиландару. Стефан Бранковић је живот завршио у Фурланији 9. октобра 1476. године, живећи од милостиње папе, млетачког дужда и Дубровника.⁵⁰

Казна ослепљења јавља се у политичком животу средњовековне Србије већ крајем 9. века, на почетку владавине Петра Гојниковића. Несумњиво је тада уведена под утицајем византијске праксе. Сличан процес одвијао се и у суседној Бугарској. Међутим, ни у Србији ни у Бугарској, ослепљење противника у борби за престо није постало неписано правило, као у Византији, будући да су наредни примери ослепљења забележени знатно касније. У Србији је следећи пут казна примењена тек 1314. године, над Стефаном Дечанским. Овога пута било је потребно уклонити Милутиновог сина, како би се оставило простора за проглашење Ирениних синова за престолонаследнике. Средином 14. века, ослепљење је, као једна од телесних казни, прописано Душановим закоником. Никола Алтомановић је 1373. године такође кажњен овом казном. Овај случај разликује се од случајева кажњавања Брана Мутимировића и Стефана Дечанског, будући да му није претходила борба за власт. Кнез Лазар је на тај начин желео да заувек оконча проблеме са Алтомановићем. Слепи великаш убудуће не би могао представљати никакву претњу. Пример ослепљења Стефана и Гргура Бранковића последњи је у Србији забележени случај губитка наследних права услед лишавања вида. Може се закључити да је казни ослепљења у средњовековној Србији прибежавано у различитим приликама. Као у Византији, ни у Србији слепа личност није сматрана способном да управља земљом, те је ослепљење примењивано над личностима које су заувек требале бити одстрањене као будући владари. Поред тога, казна се примењивала и над свим озбиљнијим политичким противницима, чиме се спречавало да убудуће представљају војну претњу.

⁴⁷ А. Веселиновић, н. д., 89-90.

⁴⁸ Исто, 90-91.

⁴⁹ М. Спремић, н. д., 310-311.

⁵⁰ Исто, 311.

Извори

- Dawis, Elisabeth. *Anna Comnena. Alexiad*. Cambridge-Ontario 2000.
- Голубовић, Татјана-Суботин. Матија Властар. Синтагма. Београд 2013.
- Грковић, Милица. Прва хрисовуља манастира Дечани. Београд 2004.
- Марковић, Биљана. Душанов законик. Београд. 1986.
- Мирковић, Лазар. Архиепископ Данило. Животи краљева и архиепископа српских. Београд 1935.
- Мишић, Сениша. „Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији”, Стари српски архив 8, Београд 2009.
- Новаковић, Стојан. „Буркард и Бертрандон де ла Брокијер о Балканском полуострву 14. и 15. века”, Годишњица Николе Чупића, 14, Београд 1894.
- Петровић, Дамњан. Григорије Цамблак. Књижевни рад у Србији. Београд 1989.
- Ферјанчић, Божидар. „Константин Порфирогенит”, Византијски извори за историју народа Југославије, том II, уредници Георгије Острогорски и Фрањо Баришић. Београд 1966.
- Ферлуга, Јадран. „Јован Скилица”, Византијски извори за историју народа Југославије, том III, уредници Георгије Острогорски и Фрањо Баришић. Београд 1966.

Литература

- İbannēs, Lascaratos. „The penalty of blinding during Byzantine times. Medical remarks”, у: *Documenta Ophthalmologica* 81, Geervliet 1992.
- Kazhdan, Alexander P. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1-3. New York-Oxford 1991.
- Madgearu, Alexandru. *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire, 1185–1280*. Leiden, 2017.
- Sperati, Giorgio. „Amputation of the nose throughout history”, у: *Acta Otorhinolaryngologica Italica* 29, Pisa 2009.
- Бабић, Раде. и др., „Офтамолошки мотиви на фрескама православних цркава и манастира II”, у: *Acta Ophthalmologica* 41, Београд 2015.
- Веселиновић, Андрија. Држава српских деспота. Београд 2006.
- Динић, Михаило. „Однос између краља Милутина и Драгутина”, Зборник радова Византолошког института 3, Београд 1955.
- Ђекић, Ђорђе. „Зашто је ослепљен и прогнан Стефан Дечански?”, у: *Наука без граница* 4, време и простор, Приштина 2018.
- Ђекић, Ђорђе. „О утицају византијског на српско обичајно право у IX веку”, Зборник радова Филозофског факултета Ниш, бр. XLVI, Ниш 2016.
- Ђурић, Иван. „Дежевски сабор у делу Данила II”, Архиепископ Данило Други и његово доба, међународни научни скуп поводом 650 година од смрти 1987. године, Београд 1991.
- Златарски, Васил. *История на Първото българско Царство II*. София 1971.
- Историја српског народа 1, Београд 1981.
- Историја српског народа 2, Београд 1982.
- Карацић, Вук. *Српски рјечник*. Беч 1852.
- Мак Даниел, Гордон, „Генезис и састављање Даниловог зборника”, Архиепископ

Данило Други и његово доба, међународни научни скуп поводом 650 година од смрти 1987. године, Београд 1991.

Марјановић-Душанић, Смиља. Свети краљ, култ Стефана Дечанског. Београд 2007.

Острогорски, Георгије. Историја Византије. Београд 1969.

Радић, Радивој. Време Јована V Палеолога. Београд 1993.

Спремић, Момчило. „Деспот Лазар Бранковић”, Зборник радова Византолошког института 50/2, Београд 2011.

Тарановски, Теодор. Историја српског права у немањихкој држави. Београд: 2002.

Ђоровић-Љубинковић, Мирјана. „Иконостас цркве Светог Николе у Великој Хочи: прилог проучавању култа Стевана Дечанског”, Старице књига IX-X, Београд 1959.

Шуфлај, Милан. „Псеудоброкардус: Рехабилитација важног извора за повијест Балкана у првој половини 14. века”, Вјесник Земаљског архива 13, Загреб 1911.